

FRANÇOIS FURET

Od povijesti—priče do povijesti—problema

Povijest upravo gubi svoju bezazlenost. Kad je još bila i dok još ostaje tek priča, kako je sve jednostavno! Treba samo poredati događaje u jednom vremenskom isječku.

Pričati znači zapravo iznositi »ono što se dogodilo«: nekome, nečemu, nekoj osobi, nekoj zemlji, nekoj ustanovi, o ljudima koji su živjeli prije trenutka u kojemu se priča i o rezultatima njihove aktivnosti. To znači obnoviti »kaos događaja, koji sačinjavaju tkivo jedne egzistencije, tok proživljenog. Model je naravno biografska priča, jer ona dočarava čovjeku nešto što mu se čini kao sama slika vremena: točno određeno trajanje jednog života između rođenja i smrti, s uočljivim datumima velikih događaja između toga početka i toga kraja. Isječak vremena je ovdje neodvojiv od empirijskog karaktera »subjekta« povijesti.

Povijest »Francuske« ili bilo koje druge zemlje pokorava se u biti istoj logici: ona, prema definiciji, može početi samo postankom Francuske, a zatim, pomoću kronoloških cezura, pričati o etapama njena rasta i njenim nacionalnim doživljajima. Razlika je samo u tome što takva povijest ostaje otvorena prema budućnosti: ali priča o prošlosti, riznica neke nacije, ima također zadatak da učini nacrt te budućnosti i da prema tome ogradi vrijeme.

Historijska priča pokorava se dakle isječku vremena koji je upisan u sirovu materiju proživljenog: ona u biti fiksira uspomene pojedinaca ili zajednica. Ona održava na životu ono što su ljudi izabrali iz svoje prošlosti, ili jednostavno iz prošlosti, a da ne pokušava ni raščlaniti ni rekonstruirati objekte te prošlosti: jer ona govori o trenucima a ne o objektima. Čak i onda kad se bavi ili se želi baviti »civilizacijama«, taj tip povijesti ne može izbjeći pravilu koje je izrazio Voltaire kad uspoređuje Periklovo ili Augustovo stoljeće sa stoljećem Luja XIV. Konkretno utjelovljenje tih uzastopnih veličina dovoljno pokazuje da on uspoređuje razdoblja a ne koncepte.

Bez sumnje je to jedan od razloga zbog kojih je ta povijest uglavnom bila — ali ne i jedino — politička povijest. Avantura država a zatim nacija, u kolektivnom životu čovječanstva, upravo je ono što najjače fascinira

* Prof. dr François Furet, direktor Centra za historijska istraživanja École pratique des hautes études, VI sekcije, u Parizu, održao je 25. listopada 1973. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu predavanje za studente povijesti pod naslovom: »Kvantitativne metode u povijesnoj znanosti«. Ovaj je članak sažetak toga predavanja.

svjedoke i što je najprikladnije za pričanje. Ne treba se čuditi što se povijest u grčkoj i rimskoj antici, zatim u modernoj Evropi, razvila u obliku ljetopisa o vlasti i ratu. Isječak priče naglašavao je nesreće i pobjede naroda, velike povijesne trenutke.

Jer događaj je također trenutak. To je upravo ono što ga u pravom smislu riječi i obilježava: on je ona jedinstvena vremenska točka u kojoj se nešto događa a što se ne da svesti ni na ono što je bilo prije, ni na ono što će biti poslije. To »nešto«, tj. historijska činjenica, zaogrnutu dostojanstvom događaja, ne može se, strogo uzevši, nikada usporediti s drugom prošlom ili budućom činjenicom, jer je ona važna upravo zbog svoga empirijski jedinstvenog karaktera: bitka kod Waterlooa ili Staljinova smrt dogodile su se samo jedanput i ne mogu se usporediti ni s jednom drugom bitkom, ni s jednom drugom smrću, a preinačile su povijest svijeta.

Unatoč tome, događaj je sam po sebi neshvatljiv. On naliči kamenčiću koji podižem s plaže: lišen je smisla. Da bi dobio smisao treba da ga integriram u splet drugih događaja u odnosu s kojima će dobiti smisao: u tome je funkcija priče. Npr. Waterloo ima smisao s obzirom na odnos prema povijesti koja priča o Napoleonovu životu ili o Prvom carstvu, ili o francusko-engleskom suparništvu XIX-og stoljeća. Staljinova smrt dobiva važnost u povijesti Rusije u XX-om stoljeću, ili s obzirom na međunarodni komunizam, ili na neku drugu kronološku konstelaciju činjenica koje se mogu zamisliti. To znači da unutar povijesti-priče, događaj, iako jedinstven i neusporediv po svojoj prirodi, dobiva smisao iz svog položaja na osi priče, tj. vremena.

Budući da događaj nije intelektualno iskonstruiran predmet s namjerom da bude proučavan, on ne može dobiti smisao na temelju analize svojih odnosa s drugim predmetima s kojima se može usporediti, ukoliko nije riječ o identičnim predmetima, unutar jednog sistema. Kako pripada u red proživljenog, u područje »onog što se dogodilo«, događaj ne može biti organiziran, pa štoviše ni jednostavno kršten, osim u odnosu na vanjski i globalni smisao povijesnog vremena koje treba da okarakterizira. Svaka povijest-priča događajna je povijest; svaka događajna povijest teleološka je povijest: samo »cilj« povijesti dozvoljava da se izaberu i razumiju događaji koji stastavljaju njeno tkivo.

Taj »cilj« može biti vrlo različit; on ovisi o povjesničarima i o temama koje su izabrali da pričaju. On je dugo bio ogrnut religioznom apologetikom ili moralnom poukom, koja danas više nije u modi. To se ne bi moglo reći o veličanju vlasti ili o nacionalnoj svijesti, koja ostaje jedan od glavnih razloga događajne povijesti nakon što je, bez sumnje, bila njen osnovni poticaj: svim narodima treba priča o njihovom porijeklu i spomenik njihove veličine koji bi im istodobno bili jamstvo njihove budućnosti. Ali ni nadnacionalna povijest, obično pisana pod imenom povijesti civilizacija, ne može više izbjeći toj neophodnoj prisili da dade prethodan smisao vremenu. U laiciziranom svijetu, u kojem živimo, takva je povijest, izvan svake nacionalne pripadnosti, vrlo često izraz drugoga velikog kolektivnog doživljaja čovječanstva od XVIII stoljeća: osjećaja napretka. Taj napredak uzima različita imena i lica. On je ponekad razvoj materijalnih dobara, češće teško ostvarenje razuma, ili demokracije, ili slobode, ili jednakosti. Iz neodređenosti ovih nabranja može

se istodobno nazrijeti sva dvosmislenost uspjeha i vrijednosti koji obilježavaju suvremeni svijet i nemogućnost da se oni dozovu u pamet kao i toliki drugi implicitno sadržani temelji neke određene povijesti: potrebno je da onaj koji priča smjesti svijet o kojem govori na kraj vremena o kojem priča. Ukratko, povijest-priča rekonstrukcija je iskustva koje je živjelo na vremenskoj osi: rekonstrukcija neodvojiva od minimuma konceptualizacije; ali ta konceptualizacija nikada nije izričita. Ona je skrivena u dubinama vremenskog finaliteta koji strukturira svaku priču kao svoj vlastiti smisao.

To, dakako, ne znači da ne postoji nikakva razlika između srednjovjekovnog kroničara i povjesničara XIX-og stoljeća, između Comminesa i Micheleta. Prvi priča ono što je vidio, ili bolje, ono što vjeruje da je vidio: njegovo izlaganje pretpostavlja da proživljeno sadrži samo u sebi svoj dokaz, i da je dovoljno samo sebi. Drugi okružuje svoju priču metodološkim oprezom koji su utemeljili benediktinci klasične Evrope i pozitivisti XIX stoljeća. On odvaja lažno od istinitog, roman od povijesti. Svijet modernog povjesničara, kao i svijet modernog fizičara, udaljuje se od života uvođenjem onog što on naziva »činjenice« i traženjem onog što naziva »uzroci«. Ali povjesničar ostaje, kao i srednjovjekovni kroničar, zatvoren u vidokrug pojedinačnog, empirijskog, onog što se ne da provjeriti. On sam sebe i dalje definira pričom onog »što se dogodilo«. No ono što se dogodilo može zadovoljiti samo radoznalost duha ali ne i postati predmetom znanosti.

To je ta koncepcija povijesti koja se upravo mijenja pred našim očima. Rekao bih, jednom riječi, da smo od povijesti-priče prešli na povijest-problem, zahvaljujući ovim promjenama:

1. Povjesničar se odrekao goleme neodređenosti predmeta svog znanja: vremena. On ne želi više pričati o onom što se dogodilo, pa ni o onom što se važno dogodilo u povijesti čovječanstva ili dijela čovječanstva. On je svjestan da bira u toj prošlosti ono o čemu govori i da samim tim postavlja toj prošlosti selektivna pitanja. Drugim riječima, on konstruira svoj predmet istraživanja određujući ne samo razdoblje i cjelokupnost događaja, nego i probleme tog razdoblja i tih događaja koje treba riješiti. On dakle ne može izbjeći izvjesnom minimumu izričite konceptualne obrade: dobro pitanje, dobro postavljen problem, znače više — a vrlo su malobrojni! — nego spretnost i strpljivost pri utvrđivanju nepoznate ali marginalne činjenice.

2. Prekidajući s pričom povjesničar također napušta svoju tradicionalnu građu: događaj. Ako nastoji da objasni problem umjesto da opiše doživljeno, jedinstveno, neuhvatljivo, neusporedivo, potrebne su mu manje nejasne povijesne činjenice od onih koje se nalaze pod tim nazivom u sjećanju ljudi. Potrebno je da konceptualizira predmete svoga istraživanja, da ih integrira u suvisli splet značenja i tako omogućiti da oni doduše ne postanu identični ali da se u najmanju ruku mogu usporediti u datom vremenskom razdoblju. Prednost je kvantitativne povijesti što može ponuditi najlakši — ali ne i jedini — put k tom tipu intelektualnog rada.

3. Pri određivanju svog predmeta istraživanja, povjesničar također mora »izmisliti« svoje izvore, koji obično, takvi kakvi su, nisu prilagođeni

njegovu tipu znatiželje. Naravno, događa se da mu dođe u ruke paket arhivske građe, koji se ne samo može upotrijebiti takav kakav jest nego ga još i voditi ka idejama i novoj ili bogatijoj konceptualizaciji. To je jedan od blagoslova zanata. Ali češće se događa suprotno. Povjesničar koji nastoji da postavi i riješi neki problem mora pronaći podesu građu, srediti je, učiniti je usporedivom i zamjenjivom kako bi mogao opisati i interpretirati proučavani fenomen, polazeći od određenog broja konceptualnih hipoteza.

4. Odatle proizlazi četvrta promjena povjesničareva zanata. Zaključci nekog rada mogu se sve manje odvajati od postupaka verificiranja koji ih povezuju s intelektualnim stegama koje povlače za sobom. Vrlo čudna logika priče »post hoc, ergo propter hoc« nije više prilagođena ovom tipu povijesti od one, također tradicionalne, koja se sastoji u uopćavanju pojedinačnog. Tu se za povjesničara, formiranog uglavnom prema literarnim disciplinama, pojavljuje matematički spektar: kvantitativna analiza i statistički postupci pripadaju najrigoroznijim metodama »testiranja« podataka pod uvjetom da se prilagode problemu i da se njima oštroumno rukuje.

Prije nego krenemo dalje, možda bismo se mogli pitati za uzroke tih promjena povijesti. One su možda vezane uz faktore koji su izvan same spoznaje, kao što je i ta opća kriza napretka u kojoj se koprcamo i koja stavlja pod znak pitanja smisao evolucije u kojoj prevladava evropski model XIX i XX stoljeća, i štoviše pojam globalne i linearne povijesti. Promjene su uvjetovane i elementima koji su unutar znanja, kao što je utjecaj marksističke konceptualizacije na društvene znanosti i vrlo blistav razvoj nekih od onih znanosti s ograničenim i definiranim predmetima (mislim na ekonomiju, demografiju, antropologiju) ili još na utjecaj informatike koja omogućuje dosad nezamisliva izračunavanja ali uz uvjet da se prethodno i strogo formuliraju pitanja koja treba riješiti i postavite hipoteze koje treba provjeriti. Ne ulazeći previše u taj opsežan problem, želim se, u okviru ovog priloga, ograničiti na ispitivanje nekih od posljedica te promjene za naš zanat i za naše znanje.

Arhiv, na temelju kojeg se piše povijest, postao je od kolekcije dokumenata serijalna konstrukcija podataka. Jer, ako povjesničar odsad radi na konceptijski jasnom predmetu istraživanja, i ako želi, uz to, ostati vjeran specifičnosti svoje discipline, koja se sastoji u proučavanju razvoja fenomena u toku vremena, treba da raspolaze prikladnim podacima (malokad se mogu upotrijebiti takvi kakvi jesu) koji će se moći međusobno usporediti u relativno dugom vremenskom razdoblju. Povijesna činjenica nije više prodor važnog događaja koji probija tišinu vremena nego izabran i konstruiran fenomen čija pravilnost dozvoljava da bude otkriven i proučavan u kronološkoj seriji identičnih podataka, koje je moguće uspoređivati u datim intervalima. Ti podaci ne postoje više sami za sebe nego kao elementi oblikovanog sistema podataka koji im prethode i koji ih slijede. Ti su podaci manje podložni vanjskoj kritici vjerojatnosti (u usporedbi s drugim svjedočanstvima iste epohe) a više unutarnjoj kritici povezanosti (uspostavljanjem mogućnosti njihove usporedbe unutar sistema koji sačinjavaju).

Prema tome je intelektualna operacija koja konstituira podatke dvostruka. Najprije treba zaokružiti njihovo značenje koje uvjetuje njihovu egzaktnu upotrebu. Na primjer: povjesničar koji se interesira za pismenost raspolaže, prije svega, za razdoblja koja prethode XIX stoljeću, izvorima s potpisima. Ali što znači znati potpisati se u odnosu na uobičajene kriterije pismenosti, tj. na sposobnost čitanja i pisanja? Ili još: povjesničar koji proučava krize i različite tipove ekonomskih kriza u moderno doba uvelike se služi serijama cijena. Ali on mora prethodno odgovoriti na pitanje: što znači cijena? Kojih pokreta ili kojih stupnjeva ekonomskog života je ona pokazatelj? Kad je utvrđeno značenje podataka, treba od njih konstituirati seriju, postići da se mogu međusobno uspoređivati, odlučiti o vremenskoj jedinici koju pokrivaju, o pogodnim statističkim postupcima, itd. Dakle treba obaviti sve operacije koje nisu jednostavno tehničke, nego u svakoj etapi sadrže metodološki izbor.

Toj viziji historijskog rada mogla bi se uputiti neka vrsta prethodnog prigovora da su izvori povjesničara često nepotpuni, djelomični ili naprosto ne postoje, što ovisi o slučajnostima koje su ih sačuvale. U svakom slučaju nije riječ o razlici u principima između historije i drugih društvenih znanosti nego o razlici u situaciji: sigurno ima problema, naročito u starijim razdobljima prošlosti, za koje su materijali za analizu nestali. Ali zauzvrat, moramo biti načistu s tim da ti materijali nisu bili jedanput zauvijek konstituirani u XIX stoljeću: oni su gotovo beskonačno elastični i vrlo često samo radoznalost povjesničara i problem koji on sebi postavlja otkrivaju njihovo postojanje. Klasičan je primjer za to područje primjer župskih maticâ, koje su u Francuskoj stoljećima počivale u općinama sve dok nedavno rođenje povijesne demografije, u pedesetim godinama, nije otkrilo njihovu golemu vrijednost. Uostalom, povjesničar koji smatra da konstituirani podaci nisu neposredno prikladni da bi odgovorio na postavljeno pitanje, može najčešće zaobići prepreku prethodnom obradom tih podataka što mu dopušta njihovu upotrebu na drugom stupnju.

S tog gledišta uvijek postoji mogućnost supstitucije historijskih podataka. U nedavno objavljenom članku razlikovao sam tri tipa serijalnih podataka: prvi je najjednostavniji, najlakši za obradu i grupira raspoložive kvantitativne podatke koji su tako konstituirani da direktno odgovaraju na pitanje koje sebi postavlja istraživač. Tako, na primjer, rođenja, vjenčanja i smrti u župskim maticama važni su za povjesničara demograf: iz njih se, pomoću minimalnog i standardiziranog postupka (tehnika rekonstrukcije porodica), mogu izvući klasična izračunavanja demografskih postotaka. Isto je tako kad je riječ o izbornim rezultatima koji interesiraju specijalista povijesti političkih ponašanja. Drugi tip izvora uključuje također kvantitativne podatke, ali upotrijebljene supstitutivno da bi se odgovorilo na pitanja sasvim različita od onih radi kojih su ti podaci bili prikupljeni. To je, na primjer, slučaj povjesničara koji se služi obavijestima o razmacima između porođaja da bi proučavao širenje kontracepcije i seksualnog ponašanja pučanstva u prošlosti. Ili slučaj specijalista za ekonomski rast koji obrađuje serije cijena. U tim slučajevima, problem prikladnosti i eventualne reorganizacije podataka, s obzirom na postavljene probleme, postaje centralni problem postupka s njima. Napokon, postoji treći tip izvora, još delikatniji za rukovanje: izvori čija priroda

nije numerička ali koje povjesničar ipak želi iskoristiti serijalno. Da bi to mogao učiniti, on mora ne samo, kao u prethodnom slučaju, ustanoviti njihovu prikladnost i njihovu vrijednost, nego ih također sistematski reorganizirati u usporedive konceptualne i kronološke jedinice. Na primjer: upotreba notarskih vjenčanih ugovora da bi se proučavala endogamija, društvena mobilnost, imetak ili pismenost. Ili upotreba testamenata radi analize osjećaja smrti.

Ako, dakle, želimo klasificirati najnovije tekovine suvremene historiografije prema stupnjevima točnosti njenih rezultata, morali bismo istodobno voditi računa o kvaliteti konceptualizacije problema i raspoloživosti izvora s obzirom na te probleme. Jasno je, na primjer, da su povijesna demografija, ili ekonomska povijest, s toga dvostrukog gledišta, barem za tzv. »modernu« razdoblje, sektori koji raspolažu najboljim oruđem: ponajprije zato što imaju prednost da se mogu koristiti konceptima koje su izradile specifične discipline kao demografija i politička ekonomija, i da je odsad dovoljno uvesti ih samo u povijest uz manje adaptacije. Zatim i zato što je predmete tih proučavanja mnogo lakše apstrahirati, definirati i mjeriti nego najveći dio proizvoda ljudske aktivnosti, i što, uostalom, većina evropskih država već više stoljeća utvrđuje i čuva podatke.

Suprotno tome postoje velike teorijske i praktičke poteškoće koje okružuju prostrane sektore naše discipline kao što je socijalna povijest, politička povijest i intelektualna povijest. Povijest nazvana »socijalna« jednako je neodređena kao, ukratko rečeno, sama povijest, i nisam siguran da joj sociološki koncepti mogu biti od velike pomoći! Politička povijest, tako duboko obilježena događajnom pričom, vrlo je se bolno oslobađa: ne postoji ipak nikakva neminovnost koja bi taj tip povijesti primoravala da ostane narativan, ako povjesničar imalo pristaje da se koristi bar minimumom teorije vlasti. Konačno, intelektualna povijest ostaje najčešće povijest velikih duhova i plemenitih ideja, iako je rukovanje kvantitativnim izvorima o kolektivnim ponašanjima počelo ozbiljno demokratizirati ono što je postalo »povijest mentaliteta«. To je možda taj put, koji je danas najplodniji u suvremenoj historiografiji. Nakon što je toliko naučila od demografije i ekonomije, današnja povijest je sve više u školi kulturne antropologije.

Kada razmišljamo o tim novim orijentacijama u suvremenoj historiografiji, ostaje nam, naravno, žaljenje, nostalgija za globalnom poviješću. Definirajući svoje predmete istraživanja povjesničar je konstituirao svoje znanje, ali ga je raskomadao. Odbacujući suverenost historičnosti, koja je bila religija XIX stoljeća, napustio je i metafizičku garanciju svoga izlaganja: odsada se eto hvata ukoštac, kao i svi istraživači društvenih znanosti, s različitim sistemima ljudske aktivnosti, čije mehanizme treba opisati i interpretirati. Ambicija je možda manje zanosna, ali je barem bolje razumski utemeljena. To je jedina utjeha koju možemo ponuditi u zamjenu za društveni čudotvorni lijek kojeg smo se odrekli.

(Iz rukopisa s francuskog prevela Zlata Knezović)